

ФУНКЦІЇ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблематика фінансової відповідальності активізується в умовах зростаючого обсягу фінансової діяльності держави. З метою підвищення рівня фінансової дисципліни, досягнення мети загальної та приватної превенції правопорушень у сфері мобілізації, розподілу та використання грошових фондів держави вкрай необхідним є для суб'єктів господарювання, контролюючих органів та органів судової влади чітке визначення функцій фінансово-правової відповідальності. Автор підтримує твердження В. Нагребального про те, що мета фінансово-правової відповідальності реалізується в функціях [1, 58]. Питання щодо виділення функцій юридичної відповідальності взагалі і фінансово-правової зокрема є дискусійними в юридичній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначена тема дослідження в той чи інший мірі вже становилась предметом наукових пошуків іноземних вчених та правознавців України. Свої наукові праці вказаній проблематиці присвячували В. П. Нагребельний, В. Д. Чернадчук, В. В. Сухонос, Д. А. Липинський, Ю. А. Крохіна, М. В. Карасева, С. С. Алексєєв, С. І. Архипов, В. М. Корельський, В. І. Леушин, В. Д. Перевалов, О. І. Горбунова та ін. Але на сьогодні в українській фінансово-правовій науці не сформульовані базові функції фінансово-правової відповідальності.

Формулювання цілей статті. Автор статті має за мету в обсягах роботи проаналізувати існуючі точки зору та сформулювати функції нового виду юридичної відповідальності — фінансово-правової.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблеми функцій права, загальних функцій юридичної відповідальності, функцій покарання активно досліджуються в науці теорії держави і права [2], але у фінансовому праві тільки починається активність до їх вивчення. Для досліджень функцій фінансової відповідальності характерне ототожнення їх з функціями санкцій, відсутність класифікуючих критеріїв функцій і зв'язків їх із загальними функціями права і функціями юридичної відповідальності. У відомій нам фінансово-правовій літературі відсутнє загальне визначення поняття функцій фінансової відповідальності. Для з'ясування поняття і видів функцій фінансової відповідальності необхідно дати загальне поняття функцій права, виявити їх види і поняття функцій юридичної відповідальності, оскільки функції фінансової відповідальності є їхнім проявом, деталізацією та конкретизацією [3, 8].

М. І. Байтін зазначає, що «функція права є найбільш значущим напрямком

і стороною його дії на суспільні відносини, в яких розкривається загальнолюдська природа, а також соціальне призначення права» [3, 9]. На думку Т. Н. Радько, функція права є єдністю двох моментів: призначення права у суспільстві і основних напрямів дії права на суспільні відносини [4, 7]. А. І. Абрамов вважає, що «функції права — явище, визначене роллю і призначенням права у суспільстві, визначаючи собою основні напрямки його дії на суспільні відносини і виражаючи залежність права від інших явищ соціальної дійсності» [5, 6].

Незважаючи на деякі термінологічні розбіжності у визначеннях, функцію права розуміють як основний напрям правової дії, яка відображає характер і призначення права в суспільстві. Поняття «впливу права» включає правове регулювання, що є основною, найважливішою частиною правової дії на суспільні відносини, має загально соціальний, духовний, культурний, виховний вплив [3, 9].

Поняття функції юридичної відповідальності впливає із загального поняття функції права. Так, М. А. Бестугіна вважає, що «функції юридичної відповідальності — це специфічні напрямки правової дії на суспільні відносини, що забезпечують досягнення цілей правового регулювання» [6, 147]. На наш погляд, поняття «специфічні напрямки» не відображає поняття «основного напрямку». Тому визначати функції юридичної відповідальності необхідно через поняття «основний напрям правової дії». Дію юридичної відповідальності в інших напрямках не можна визнати за її функцію.

На думку М. П. Трофімової, «функції юридичної відповідальності — це основні напрями дії норм юридичної відповідальності на суспільні відносини, через які досягаються її цілі і виявляється її призначення» [2, 6]. У даному визначенні підкреслюється тільки регулятивно-статична дія, що полягає в закріпленні можливого варіанта розвитку суспільних відносин, що не охоплює всієї реальної дії юридичної відповідальності. Це пов'язане з тим, що дію можуть чинити не тільки «норми юридичної відповідальності», але і правозастосовча практика, правовідносини відповідальності тощо, тобто явища, похідні від норм юридичної відповідальності [7, 96].

Д. А. Липинський вважає, що «функції юридичної відповідальності — це основні напрямки впливу юридичної відповідальності на суспільні відносини, поведінку суб'єктів, мораль, правосвідомість, культуру, в яких розкривається її суть, соціальне призначення і через які досягаються цілі юридичної відповідальності» [7, 97]. У цілому погоджуючись з даним визначенням, відзначимо, що функції фінансової відповідальності — це основний напрямок її впливу на фінансові відносини, в яких виявляється її соціальне призначення і через які досягаються цілі фінансової відповідальності.

У науці фінансового права залишається також дискусійним питання про кількість функцій фінансової відповідальності. На думку Е. С. Єфремової, податкова відповідальність виконує відновну, штрафну та попереджувальну функції [8, 63]. Н. Ю. Єрпілова визначає три функції: превентивну, захисну та забезпечувальну [9, 94]. А. А. Гогін вважає, що податкова відповідальність здійснює каральну, превентивну, відновну та виховну функції [10, 59]. Зазначаючи, що

функції фінансових санкцій відповідають функціям права, А. С. Ємельянов до функцій фінансово-правової відповідальності відносить охоронну, регулятивну, виховну, соціально-превентивну, ціннісно-орієнтаційну, системно-правову, функцію підтримання державної влади і місцевого самоврядування, а також фіскальну [11, 43]. У багатьох дослідженнях визначається тільки каральна та відновна функції фінансових санкції.

Не піддаючи критиці наведені точки зору, відзначимо, що для вірного з'ясування кількості функцій фінансової відповідальності необхідно звернутися до класифікацій функцій права та загальних функцій юридичної відповідальності. М. І. Байтін відзначає, що для виокремлення основних та додаткових загальних функцій права слугує дуалістичний підхід, що включає дві сторони впливу права на суспільні відносини: його характер і мета. За характером впливу на суспільні відносини у праві виступає на передній план головна, визначаюча суть його існування функція правового регулювання, яка знаходить своє реальне втілення в трьох загальних основних, власне юридичних функціях права: регулятивно-статичній, регулятивно-динамічній і регулятивно-охоронній. Крім зазначених функцій існує і виховна функція права [12, 142]. На думку С. С. Алексєєва, право здійснює регулятивну функцію (регулятивно-статичну і регулятивно-динамічну), охоронну та виховну функцію [13, 47].

Класифікація функцій юридичної відповідальності повинна ґрунтуватися на класифікації функцій права і цілей юридичної відповідальності. З урахуванням цього А. С. Шабуров визначає регулятивну, превентивну, виховну, каральну і відновну функції юридичної відповідальності [14, 420–421]. Аналогічної позиції дотримуються М. П. Трофимова [2, 6–7], М. Б. Мироненко [15, 197], Д. А. Липинський [16, 9]. У таких класифікаціях функції юридичної відповідальності виступають деталізацією і конкретизацією функцій права. Так, наявність охоронної функції права зумовлює існування превентивної, каральної і відновлюючої функцій юридичної відповідальності. Регулятивна функція права зумовлює здійснення регулятивної функції юридичної відповідальності. Автор не підтримує позицію визначення головних функцій юридичної відповідальності, оскільки всі функції відображають основні напрямки правового впливу.

З урахуванням викладеного вважаємо, що фінансова відповідальність здійснює регулятивну, превентивну, відновну, каральну та виховну функції. Дана класифікація відповідає визначеній меті фінансової відповідальності, оскільки функції фінансової відповідальності не виникають самі собою. Вони повинні бути обумовлені відповідними цілями, які і визначають її соціальне призначення.

У регулятивній функції фінансової відповідальності можна виділити регулятивно-статичну та регулятивно-динамічну складову. Превентивна функція фінансової відповідальності складається із загально превентивної і приватно превентивної підфункцій. Одні вчені називають регулятивну функцію організаційною, інші — нормативною, а треті — управлінською [17, 3], але її вплив пов'язаний із укріпленням суспільних відносин та наданням їй динамічності, тобто спонукання до конкретної дії.

Спірним у науці залишається питання про наявність регулятивної функції фінансової відповідальності. У відомих нам фінансово-правових дослідженнях тільки А. С. Ємельянов пише про регулятивну і юридико-регулятивну функції фінансової відповідальності, але залишається незрозумілим (і сам автор цього не пояснює), чим регулятивна функція відрізняється від юридико-регулятивної [11, 43]. Регулятивна функція фінансової відповідальності виступає приватним проявом регулятивної функції фінансового права. Без наявності регулятивної функції фінансової відповідальності немислима наявність інших функцій, оскільки регулятивна дія фінансової відповідальності полягає в закріпленні і оформленні руху фінансових відносин. Якщо фінансові відносини не будуть закріплені у правових нормах і не буде оформлено їх вплив, то, відповідно, нічого буде попереджати і порушувати. Так, Е. В. Черних відзначає, що «юридична відповідальність виконує конструктивно-регулятивну функцію, є зразком (конструкцією, моделлю) відповідальної і належної поведінки, встановленої у нормах права» [18, 83]. Саме існування норми, яка передбачає фінансову відповідальність, упорядковує фінансові відносини, оскільки в нормі сформульований варіант відповідної поведінки, якої повинні дотримуватися суб'єкти фінансових правовідносин.

Регулятивна функція фінансової відповідальності закріплює у нормах фінансового права правовідносини, які виникають між державою та іншими суб'єктами фінансових правовідносин. Закріплення фінансових відносин відбувається шляхом встановлення відповідної поведінки фізичних та юридичних осіб, а зворотна дія, яка впливає з норм фінансової відповідальності, обумовлює нормальне функціонування фінансових відносин. Крім зазначеного регулятивна функція проявляється в закріпленні й оформленні динаміки фінансових правовідносин, тобто оформленні статичної і динамічної правовідносин, що становлять предмет фінансового права.

Слід зазначити, що регулятивна функція фінансової відповідальності нетотожна регулятивній функції фінансового права. Так, регулятивна функція фінансової відповідальності не бере участі у визначенні загальних принципів фінансового регулювання, у встановленні податків і зборів, в оформленні правового статусу податкових органів, НБУ і т.д. Закріплення таких видів відносин покладається на регулятивну функцію фінансового права в цілому.

У нормах фінансової відповідальності встановлюється або заборона вчиняти певні дії, або утриматися від будь-яких дій. На думку М. П. Трофімової, не «можна розглядати питання про регулюючу силу відповідальності тільки з позиції обов'язків і заборон. Регулювання може базуватися і на розумному добросовісному здійсненні суб'єктами встановлених прав і свобод» [2, 12]. Умова державного примусу бере участь в регулюванні поведінки суб'єктів як додатковий (допоміжний) елемент для тих громадян, які схильні до здійснення правопорушень [19, 61]. На наш погляд, це скоріше ідеал, який далекий від дійсності. Для регулювання фінансових відносин необхідно використовувати загрозу застосування заходів відповідальності, що містяться у санкції. Сама по собі санкція, у відриві від гіпотези і диспозиції правової норми, не наділена регулятив-

ною функцією, але вона бере участь в регулюванні суспільних відносин. Якщо розглядати санкцію у відриві від гіпотези і диспозиції норми фінансової відповідальності, то буде не ясно, якого варіанта дій необхідно дотримуватися суб'єкту для унеможливлення застосування санкції фінансової норми.

Більшість норм фінансової відповідальності містить заборону вчиняти визначені у диспозиції дії або, навпаки, наказують вчиняти вказану в диспозиції дію. Це дозволило стверджувати деяким вченим, що суб'єкти суспільних відносин не скоюють протиправних дій через звичну для них поведінку, через дотримання моральних норм і правил людського співіснування. В основі заперечення регулятивної функції фінансової відповідальності лежить також теорія розподілу «праці» серед правових інститутів, оскільки деякі вчені вважають, що одні правові інститути охороняють, а інші — регулюють [20; 21; 22], а сам інститут відповідальності відносять до охоронного інституту. По-перше, норма фінансової відповідальності містить типовий варіант правомірної поведінки суб'єктів фінансових відносин, яким вони керуються у своїй діяльності. По-друге, не можна визнати судження правильним про те, що суб'єкти у своїй діяльності керуються тільки моральними нормами. Фінансове законодавство досить обширне і складне для засвоєння, воно не характеризується загальними заборонами, а правомірна фінансова діяльність неможлива без чіткого засвоєння правил поведінки, викладених у фінансовій нормі.

О. І. Горбунова відзначає, що «норма права, регулюючи специфічні суспільні відносини у сфері фінансової діяльності держави, несе в собі ще одну, властиву тільки нормам фінансового права вимогу — вона повинна не тільки регулювати відносини по розподілу і фінансовому контролю, але повинна ще й стимулювати дії суб'єктів у сфері фінансової діяльності держави» [23, 41]. Вважаємо, що стимулювання правомірної діяльності є різновидом регулювання суспільних відносин, і його можна розглядати як підфункцію регулятивної функції фінансової відповідальності. Отже, регулятивна функція фінансової відповідальності складається з трьох підфункцій: регулятивно-статичної, регулятивно-динамічної та стимулюючої.

Таким чином, регулятивна функція фінансової відповідальності — це напрям її дії, який полягає в закріпленні фінансових відносин і оформленні її динаміки шляхом встановлення належної і обов'язкової поведінки фізичних та юридичних осіб у фінансових відносинах.

Досліджуючи праці окремих вчених юристів-фінансистів, можна зробити висновок, що фінансовій відповідальності не характерна превентивна функція. Так, Ю. А. Крохіна і М. В. Карасева відзначають, що «на відміну від заходів фінансово-правової відповідальності, направлених на усунення шкоди, заподіяної фінансовим правопорушенням, і покарання правопорушника та інші заходи державного примусу у сфері фінансової діяльності держави та муніципальних утворень направлені на те, щоб попередити можливі неправомірні дії суб'єктів фінансових правовідносин, а у разі потреби — присікти протиправні дії. Попереджувальні заходи державного примусу виконують функцію попередження» [24, 91]. Таким чином, виходить, що заходи фінансо-

вої відповідальності не виконують превентивну функцію, з чим не можна погодитись.

Фінансово-правова відповідальність спрямована на попередження порушень відносин, що існують в процесі діяльності держави та муніципальних утворень щодо планомірного утворення, розподілу і використання грошових фондів (фінансових ресурсів). Превентивне (попереджувальне) спрямування правового впливу фінансової відповідальності на ці відносини складається із загально-превентивного і приватнопревентивного (індивідуально-превентивного) напрямів. Загальні превенції проявляються в самому факті існування фінансово-правової відповідальності. Превентивний вплив здійснює в цілому вся правова норма, а не її окремий структурний елемент (санкція). В іншому випадку виникатиме питання — за недотримання чого саме настає фінансово-правова відповідальність. Завданнями превентивної функції є укріплення фінансової дисципліни, що передбачає добросовісне здійснення наданих прав і виконання передбачених фінансово-правовими нормами обов'язків [1, 195].

Набагато вигідніше попередити фінансове правопорушення, ніж карати правопорушника і відновлювати спричинену майнову шкоду. Головне соціальне призначення фінансової відповідальності полягає не в покаранні, а в регулюванні і попередженні фінансових правопорушень. Покарання і відновлення у відриві від попередження і виховання втрачають будь-який сенс, і відповідальність не виконує свого соціального призначення.

Загальнопревентивна підфункція фінансової відповідальності має багато спільного з регулятивною функцією, оскільки обидві функції як спосіб свого здійснення використовують попередження, що міститься в санкції фінансової норми. Обидві функції фінансової відповідальності пов'язані із заборобою на вчинення вказаних у диспозиції дій або, навпаки, з вимогою виконання визначених передбачених диспозицією дій. Відрізняються ці функції за метою дії. Регулятивна функція фінансової відповідальності переслідує мету — упорядкувати фінансові відносини, а превентивна — не допустити протиправної поведінки.

На нашу думку, превентивна функція фінансової відповідальності — це напрям правової дії на поведінку суб'єкта і діяльність юридичних осіб, що полягає в унеможливленні протиправної поведінки або діяльності суб'єктів фінансових відносин, формуванні соціально вигідних мотивів поведінки або у виключенні (звуженні) реальної і фактичної можливості вчинити нове фінансове правопорушення.

У науці фінансового права тривають дискусії і з приводу співвідношення каральної та відновлювальної функцій фінансової відповідальності. А. С. Ємельянов пише, що «фінансовим санкціям властивий, переважно, правовідновлювальний характер, який реалізується при усуненні негативних наслідків для фінансової системи. ...фінансові санкції застосовуються за фінансові правопорушення, що припускає невиконання винною особою покладеного на неї публічного обов'язку, для них характерна наявність окремих каральних характеристик» [11, 44]. У дослідженні каральної і відновної функцій фінансової відпо-

відальності ми виходимо з такого. По-перше, будь-який захід юридичної відповідальності (якщо це тільки заходи відповідальності, а не заходи захисту) володіє як каральною, так і відновлювальною функцією. По-друге, з огляду на те, що для фінансової відповідальності (як і для інших видів відповідальності) характерна властивість багатофункціональності, прийнятною є класифікація функцій фінансової відповідальності на каральні та відновлювальні.

Каральна функція впливає на майнові (грошові) відносини, звужує майнову сферу фінансового правопорушення, але неможливо назвати в якості об'єкта впливу тільки публічно-правові майнові відносини. Об'єктами впливу каральної функції може бути право на заняття певним видом діяльності, психіка порушника фінансового законодавства [16, 196]. Так, наприклад, відкликання НБУ банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку є заходом (мірою) організаційно-правового характеру. А письмове застереження щодо припинення порушення та вжиття необхідних заходів для виправлення ситуації, зменшення не виправданих витрат банку, обмеження не виправдано високих процентних виплат залученими коштами, зменшення чи вилучення неефективних інвестицій є мірою психологічного впливу. Способи здійснення карального впливу фінансово-правової відповідальності є досить різноманітними. До правопорушників можуть застосовуватися санкції передбачені Бюджетним кодексом України.

Вважаємо, що каральна функція фінансової відповідальності — це напрям правової дії на правопорушника, який полягає в його осудженні.

Відновлювальна функція фінансової відповідальності направлена на усунення шкоди, заподіяної фінансовим правопорушенням. У широкому розумінні об'єктом відновлювального впливу є відносини, що існують в процесі фінансової діяльності держави і муніципальних утворень. Саме цим відносинам заподіюється шкода внаслідок здійснення фінансового правопорушення. Відновлювальна функція призначена нормалізувати відносини щодо цільового використання бюджетних коштів, своєчасного і повного перерахування цих коштів, підтвердження бюджетних зобов'язань розпису закону про Державний бюджет тощо.

Фінансове правопорушення заподіює шкоду не тільки майновим відносинам (недоотримання або несвоєчасне отримання бюджетом грошових коштів), воно також може дестабілізувати організаційні та управлінські відносини. Шкода може виражатися, зокрема, в порушенні режиму нормального функціонування податкових органів.

Майнова шкода — тільки зовнішній вираз суспільної небезпеки та шкідливості фінансового правопорушення, а соціальні підстави застосування відновної функції фінансової відповідальності сягають набагато глибше і криються в необхідності відновлення цілого комплексу порушених фінансових відносин. Л. С. Явіч відзначає, що відновлення повинне розумітися не тільки як відшкодування заподіяного збитку, але і як відновлення передбаченого порядку суспільних відносин, як підтримка правопорядку [25, 279]. У найширшому смислі фінансове правопорушення заподіює шкоду встановленому правопорядку.

Відновлювальний характер мають фінансово-правові санкції, реалізація яких унеможлиблює здійснення фінансового правопорушення, відновлює правопорядок. Однак відновлювальний вплив здійснює не тільки санкція фінансово-правової норми, а вся фінансово-правова відповідальність, оскільки вона спонукає правопорушника до правомірної поведінки. Санкції застосовуються з метою спонукання правопорушника припинити здійснення правопорушення, хоча їх застосування інколи може й не спричинити автоматичного його припинення. До цієї групи належать санкції, пов'язані зі втратою майна для порушника (стягнення штрафу, пені, санкції, пов'язані з обмеженням прав порушника бюджетного законодавства, призупинення, обмеження фінансування, призупинення операцій на рахунках та ін.).

Відновлювальна функція фінансової відповідальності направлена також на те, щоб змусити правопорушника до правомірної поведінки, тобто на відновлення його правомірної поведінки.

Існує і ще один специфічний момент каральної і відновлювальної функцій фінансової відповідальності. Якщо превентивна і регулятивна функції, як правило, реалізуються без участі фінансових органів, то реалізація каральної і відновлювальної функцій неможлива без компетентних дій уповноважених посадових осіб. Таким чином, реалізація каральної і відновної функцій фінансової відповідальності на пряму пов'язана з правоохоронною діяльністю державних органів.

Фінансова відповідальність виконує притаманну праву в цілому виховну функцію. Специфіка виховної дії полягає у формуванні високого рівня правосвідомості, допустимих стереотипів поведінки, пошани до закону. Фінансова відповідальність, будучи цінністю, сама закріплює ціннісні ідеали і правову культуру та починає чинити зворотню дію на правосвідомість суб'єктів правосвідомості. Як об'єкти виховної дії виступають індивідуальна і колективна правосвідомість. Колективна правосвідомість — поняття достатньо умовне, оскільки складається з індивідуальної правосвідомості окремих суб'єктів.

Суб'єкти, на яких має вплив виховна функція фінансової відповідальності, можна поділити на дві групи: суб'єкти, які не вчинили правопорушення, і суб'єкти, що допустили правопорушення. На кожну групу виховна функція впливає по-різному. У першому випадку — підвищення рівня їх правосвідомості. У другому — витіснення з їх свідомості соціально шкідливих мотивів поведінки. Реалізація виховної функції фінансової відповідальності тісно пов'язана з реалізацією каральної функції, оскільки кара застосовується не з метою спонукання до страждань правопорушника і позбавлення його можливих благ, а для його виправлення.

У наш час реалізація виховної фінансової відповідальності ускладнена рядом причин. По-перше, невідповідністю діючої податкової системи реаліям сьогодення. По-друге, несправедливістю самих заходів фінансової відповідальності, яка полягає в їх невідповідності характеру і ступеню тяжкості вчинених правопорушень. По-третє, значною втратою населенням довіри до держави як гаранта їх прав і свобод.

Вважаємо, що виховна функція фінансової відповідальності — це напрям її правової дії, що полягає у формуванні високого рівня правосвідомості суб'єктів фінансових відносин, виправленні правопорушників і витісненні з їхньої свідомості соціально шкідливих мотивів поведінки.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, функції фінансової відповідальності — це основні напрямки її дії на фінансові відносини, в яких виявляється її соціальне призначення і за допомогою яких досягаються цілі фінансової відповідальності. Фінансова відповідальність виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновну та виховну функції. Функції відображають призначення фінансово-правової відповідальності і тому вони є тісно пов'язаними із застосуванням фінансово-правових санкцій та соціальними наслідками їх застосування.

Література

1. Пагребельний В. П., Червадчук В. Д., Сухочос В. В. Фінансове право України. Загальна частина: Павч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ІАІП України, Укр. акад. банків. справи Нац. банку України. — Суми: Унів. кп., 2004. — 320 с. — Бібліогр.: с. 309–310.
2. Трофимова М. П. Функции юридической ответственности: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Саратов, 2000. — 23 с.
3. Байтин М. И. О принципах и функциях права // Правоведение. — 2000. — № 3. — С. 7–13.
4. Радько Т. Н. Теоретические и методологические проблемы функции социалистического права: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 1986. — 23 с.
5. Абрамов А. И. Понятие и значение регулятивной функции права // Вестник Волжского ун-та им. В. П. Татищева. Сер. Юриспруденция. — Тольятти, 2002. — Вып. 25. — С. 5–12.
6. Бестугина М. А. О функциях юридической ответственности // Теоретико-методологические проблемы совершенствования социалистического общества: (Тез. докл.): 4-е Моск. философ. чтения молодых ученых. — М., 1986. — С. 146–148.
7. Липицкий Д. А. Проблемы юридической ответственности / Под ред. Р. Л. Хачатурова. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. — 387 с.
8. Ефремова Е. С. Ответственность за налоговые правонарушения: понятия, признаки, функции // Правоведение. — 2002. — № 2. — С. 58–66.
9. Ершалева Н. Ю. Пруденциальное регулирование банковской деятельности в России и Польше (правовые аспекты) // Государство и право. — 1997. — № 8. — С. 92–99.
10. Гогин А. А. Теоретико-правовые вопросы налоговой ответственности. — Тольятти: Изд-во ВУиТ, 2003. — 468 с.
11. Емельянов А. С. Меры финансово-правового принуждения // Правоведение. — 2001. — № 6. — С. 41–44.
12. Байтин М. И. Сущность права (Современное нормативное правописание на грани двух веков). — Саратов, 2001. — 246 с.
13. Теория государства и права: Учеб. для юрид. вузов и фак. / С. С. Алексеев, С. И. Архипов, В. М. Корельский и др.; Отв. ред.: В. М. Корельский, В. Д. Перевалов. — М.: Инфра*М-Норма, 1997. — 570 с.
14. Шабуров А. С. Юридическая ответственность. Теория государства и права / Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. — М., 2003. — 482 с.
15. Мироненко М. Б. Принципы юридической ответственности. — Тольятти: Изд-во ВУиТ, 2001. — 2002 с.
16. Липицкий Д. А. О системе права и видах юридической ответственности // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — 2003. — № 7. — С. 7–15.
17. Абрамов А. И. Регулятивная функция права в системе функций права // Вестник Волжского ун-та им. В. П. Татищева. Сер. Юриспруденция. — Тольятти, 2003. — Вып. 31. — С. 3–9.
18. Черных Е. В. О нормативном характере юридической ответственности // Вопросы теории государства и права. — Саратов, 1998. — Вып. 1. — С. 80–83.

19. Трофимова М. П. Регулятивная функция юридической ответственности // Вестник Волжского ун-та им. В. И. Татищева. Сер. Юриспруденция. — Тольятти, 2000. — Вып. 8. — С. 59–64.
20. Кожевников О. А. Принципы формирования системы российского права // Вестник Волжского ун-та им. В. И. Татищева. Сер. Юриспруденция. — Тольятти, 2002. — Вып. 20. — С. 64–67.
21. Безверхов А. Г. К вопросу о понятии системы права и законодательства // Вестник Волжского ун-та им. В. И. Татищева. — Тольятти, 2001. — Вып. 14. — С. 64–67.
22. Ромашов Р. А. Закон, правило, норма, долженствование // Правоведение. — 2001. — № 6. — С. 19.
23. Фисапсовое право / Под ред. О. Н. Горбуновой. — М.: Юрист, 1996. — 582 с.
24. Карасева М. В. Фисапсовое право. Общая часть: Учебник. — М.: Юрист, 1999. — 256 с.
25. Явич Л. С. Общая теория права. — Л.: ЛГУ, 1976. — 364 с.

УДК 344

П. П. Богущкий

КОНЦЕПЦІЯ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Концепція військового права є залежною від праворозуміння, на чому у загальнотеоретичному аспекті наполягає П. М. Рабінович, зазначаючи що дослідження права та будь-якого правового явища ґрунтується на позиції дослідника щодо праворозуміння [1, 5–6], з чим, власне, не можливо не погодитись.

Доктринальне освоєння правової реальності, усієї правової матерії, в основі якої — норма права та системні комплекси правових норм, здійснюється через визнання права як багатомірного соціального, інституційованого явища з чітко визначеними нормативно-ціннісними, функціональними ознаками.

Такий підхід до праворозуміння дозволяє розглядати військове право як інституційований нормативний комплекс у системі права України.

Концептуальне сприйняття військового права як системи наукових поглядів на це складне публічно-правове явище у сучасній юриспруденції відтворено низкою наукових праць різної спрямованості, у яких, натомість, не акцентується увага на природі військового права, його сутності та місці у правовій системі України.

Відтак, доктрина військового права в українській юриспруденції представлена роботами, виконаними з окремих напрямів військово-публічної тематики. Теорія військового права як гносеологічна основа галузевої юридичної науки лише започатковується. Разом з тим така ситуація потребує активних наукових пошуків, теоретичних напрацювань з огляду на важливість та соціальну значущість питань, які потрапляють у сферу військово-правового регулювання, і, насамперед, це стосується діяльності військової організації держави, вирішення завдань щодо забезпечення воєнної безпеки суспільства. У будь-якому разі становлення і розвиток концепції військового права пов'язані з доктринальним освоєнням системи права, її компонентів — галузей та інститутів.